

UOT: 338; JEL: G29

Firiş Balış oğlu ŞƏKƏRƏLİYEV
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutunun dissertantı

DÖVLƏT AUDİTİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə audit sisteminin səmərəliliyinin artırılması məsələlərinə baxılır. Xüsusilə də dövlət auditinin səmərəliliyinin artırılması zərurətləri irəli çəkilir və bu sahədə mövcud problemlər ifadə edilir. Dövlət auditinin səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı fikirlər irəli sürülür.

Açar sözlər: *audit, səmərəlilik, hüquqi-metodoloji baza, makroiqtisadi inkişaf, büdcə vəsaitləri.*

Giriş

Auditin səmərəliliyinin yüksəldilməsi müasir sosial-iqtisadi inkişaf şəraitində xüsusi zərurətdən irəli gəlir. Bu amil həm də Azərbaycan Respublikasında son on ildə qəbul edilən qanunvericilik sənədlərində, proqram və strateji yol xəritələrində əsas istiqamətlərdən biri kimi öz əksini tapmaqdadır. Belə ki, sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığının və dayanıqlılığının təmin edilməsində auditin, əsasən də dövlət auditinin səmərəliliyinin artırılması mühüm həlledici qüvvə kimi çıxış edir. Belə yanaşma ölkədə qəbul olunan proqram və strateji sənədlərin icrasının səmərəliliyinin artırılması, zəruri olan maliyyə və digər resursların səfərbər edilib, məqsədyönlü istifadəsi ilə sıx bağlıdır.

Dövlət auditinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi zərurətləri

Dövlət auditinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi - büdcə vəsaitlərinin proqnozlaşdırılması, daxil olması və istifadəsində, dövlət mülkiyyətinin, iqtisadi, təsərrüfat maraqlarının qorunmasında xüsusilə əsas şərtlərdən biri hesab olunur [2; 3]. Dövlət audit institutunun səmərəliliyinin artırılması XX əsrin ikinci yarısından daha geniş araşdırma predmetinə çevirilib və bu da aşağıdakı proseslərlə bağlıdır:

- İqtisadi inkişafın sürətlənməsi;
- Sosial mühitin yaxşılaşdırılmasına doğru addımların atılması;
- Mövcud resurslardan məqsədli və qənaətli istifadənin təmin edilməsi;
- İqtisadi cinayətkarlığa və korrupsiya hallarına qarşı mübarizənin güclənməsi;
- Vətəndaş cəmiyyətinin yeni inkişaf keyfiyyətinə doğru irəliləməsi;
- Sosial-iqtisadi inkişafın müasir keyfiyyət mərhələsinə keçidi;
- İqtisadi inkişafda davamlılığın və dayanıqlılığın əsas şərt kimi çıxış etməsi;
- Maliyyə intizamının və təsərrüfat əməliyyatlarında şəffaflığın yüksəldilməsi.

Ölkədə həyata keçirilən dövlət proqramları və tədbirlər üzrə belə yanaşmanın tətbiqi iri miqyaslı maliyyə-kaptial qoyuluşlarının artması və onlardan istifadənin səmərəliliyinin mütəmadi gözlənilməsi ilə də bağlı olmalıdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Cənab İlham Əliyevin konseptual baxışlarında bu amil xüsusilə öz vacibliyi ilə çıxış etməkdədir: "Büdcə xərclərinə nəzarəti və maliyyə intizamını gücləndirmək, gəlirlərdən səmərəli istifadəni təmin etmək cəmiyyəti daim qayğılandırır məsələlərdəndir. Şəffaflıq olmadan qazanılan iqtisadi uğurların davamlılığını və sosial rifahı təmin etmək mümkün deyildir" [1]. "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyasında nəzərdə tutulmuş bir çox məqamlar da audit institutunun səmərəliliyinin və fəaliyyət istiqamətinin genişləndirilməsi istiqamətini xüsusilə qabartmaqdadır [5]:

- Konsepsiya çərçivəsində qarşıya qoyulan sosial-iqtisadi hədəflər yüksək səmərə ilə fəaliyyət göstərən, dünya miqyasında rəqabətə qadir olan iqtisadi sistemin formalaşmasını şərtləndirir;

- Büdcə vəsaitlərinin formalaşması və istifadəsi sahəsində fiskal intizamın təmin edilməsinə, vəsaitlərin düzgün bölüşdürülməsinə və xərclərin səmərəliliyinin artırılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir;
- Müxtəlif büdcə riskləri (xarici, maliyyə, kənarlaşma, əməliyyat riskləri və s.) üzrə çevik qiymətləndirmə aparılmalıdır;
- Konsepsiyanın əhatə etdiyi dövrdə görülməli tədbirlər Azərbaycanda maliyyə xidmətləri bazarının əsas seqmentlərinin (bank sektoru, qeyri-bank kredit təşkilatları, sığorta bazarı, lizinq bazarı, qiymətli kağızlar bazarı və faktoring bazarı) tarazlı inkişafını təmin etməlidir;
- Bank nəzarəti alətləri təkmilləşdirilməli, bank sisteminin sabit və təhlükəsiz inkişafının təmin olunması üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Bütün bu kimi mühüm amillər artıq dövlət audit institutunun sosial-iqtisadi və makroiqtisadi inkişafda əsas aparıcı güc mərkəzi kimi çıxış etməsini gündəmə gətirir. Əsasən də, son maliyyə böhranı dövlətləri dövlət auditinin iqtisadi tənzimləmədə və inkişafda əsas rol oynamasını şərtləndirmişdir. Təbii ki, dövlət auditini bütün bu proseslərdə əvvəlki yanaşma konsepsiyasından çıxış etməməli, auditin nəzarətedici funksiyasından, imkan və resurslardan səmərəli istifadənin təmin edici funksiyasına doğru təkmilləşməlidir. Zənn edirik ki, belə yanaşma dövlətin sosial-iqtisadi inkişaf proseslərinin səmərəli tənzimlənməsində xüsusi zərurətdən irəli gəlir. Dövlət auditinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması aşağıdakı mühüm problemlərin həlli ilə də sıx bağlı olmalıdır:

- İqtisadi idarəetmə sisteminin səmərəliliyi və fəaliyyət nəticəliliyi;
- Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması;
- Sosial və iqtisadi sabitliyin qorunması;
- Dövlət proqramlarında nəzərdə tutulmuş vəzifələrin icrasının səmərəliliyinin artırılması.

Dövlət auditinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları

Dövlət audit institutunun fəaliyyət sferasının həm də makroiqtisadi inkişaf prosesləri ilə tam geniş bağlılığı və bu sahədə onun səmərəliliyinin artırılması xüsusi zərurətdən çıxış etməkdədir:

- Birincisi, dövlətin həyata keçirdiyi və keçirəcək proqram və tədbirlər daha çox müəyyən qədər məhdud resurs və imkanlarla bağlı olur;
- İkincisi, icra olunan proqram və sənədlər, həyata keçirilən tədbirlər ilə bağlı ayrılan resurslar səmərəli istifadə olunmaqla, cəmiyyətin həyat səviyyəsində yüksək keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olmalıdır;
- Üçüncüsü, bütün belə mühüm tədbirlərin icra səviyyəsini icraedici orqan deyil, ondan asılı olmayan və birbaşa dövlət və cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıyan orqan olan - dövlət audit institutu həyata keçirməlidir.

Auditin səmərəliliyinin artırılması eyni zamanda iqtisadi idarəetmə səviyyəsində aşağıdakı vəzifələrin həllinə yönəlməlidir:

- Dövlətin və cəmiyyətin maraq və mənafeələrinin qorunması və uzlaşdırılması;
- İqtisadi, təsərrüfat və maliyyə əməliyyatlarının həyata keçirilməsinin qanunvericiliyə uyğunluğu və dayanıqlılığı;
- Təsərrüfat və maliyyə əməliyyatlarında, digər bu yönümlü fəaliyyətdə səbəb və nəticəliliyin səmərəlilik baxımından qiymətləndirilməsi.

Ölkədə dövlət auditinin səmərəliliyinin artırılmasının başlıca istiqamətlərdən biri daha çox müvafiq hüquqi-metodoloji bazanın təkmilləşdirilməsi ilə bağlı olmalıdır. Bu baxımdan büdcə qanunvericilik sisteminin təkmilləşdirilməsi də vacib amil kimi çıxış etməlidir. Çünki, mövcud büdcə qanunvericiliyi sırf son nəticələrin əldə edilməsinə, icranın nəticəliliyinə yönəlmişdir və son nəticənin, yəni büdcə xərclərinin istifadəsinin nəticələrinin yekununa olan vəziyyəti özündə əks etdirir. Belə vəziyyət, təbii ki, dövlət auditinin mövcud qanunvericilik üzrə büdcə xərclərinin icrasının nəticələrinin qiymətləndirilməsinə doğru fəaliyyətinin istiqamətlənməsinə səbəb olur.

Belə yanaşma isə, dövlət auditinin səmərəliliyinin kompleks tətbiqi imkanlarını həm əsaslı şəkildə məhdudlaşdırır, həm də dövlət vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlı icra vəziyyətinin məqsədli şəkildə övvəldən təhlil edib qiymətləndirmə şansını zəiflədir.

Zənnimizcə, "Büdcə qanunvericiliyi" həm də dövlətin həyata keçirdiyi proqram, konseptual sənəd və tədbirlərdən gözlənilən nəticələrin icrası baxımından tərtib olunmalı və burada konkret xərc maddələri müvafiq istiqamətlər üzrə təsnifləşdirilməlidir. Digər tərəfdən, bu qanunvericilikdə auditin fəaliyyəti yalnız son nəticənin qiymətləndirilməsi üzərində fokslaşmamalı, büdcə proqnozlaşdırılması da daxil olmaqla, illər üzrə müvafiq proqram və tədbirlərin icrasının dövr və mərhələlərini əhatə etməlidir. Belə yanaşma qanunvericilik sənədində nəzərdə tutulan müddəaların həm illər üzrə icrası zamanında ardıcıl olaraq dövlət vəsaitlərinin konkret xərclər, proqram və tədbirlərin icra səviyyəsi üzrə vaxtında qiymətləndirmə aparmağa geniş imkanlar yaradır. Digər tərəfdən, bu yanaşma xərclərin səmərəliliyini müəyyən etməyə imkan verməklə, həm də global, makro və digər səviyyələrdə baş verən meyillərə görə dövlət xərclərinin risklərini qarşılamış olar. Qeyd etmək lazımdır ki, dünya neft bazarında son dövrlərdə baş verən qiymət dəyişiklikləri bir çox ölkələr kimi, Azərbaycan üçün də ciddi problemlər yaratmış, bu baxımdan bir çox dövlət proqram və layihələrinin icrasının dayandırılması ilə nəticələnmişdir. Həmçinin, mövcud yanaşma qəbul edilən büdcələrin həm son icra dövrünə, həm də onun ayrı-ayrı dövr mərhələlərində dayanıqlılığının təmin edilməsinə yönələcəkdir. Bu da büdcə xərclərinin proqram və müvafiq tədbirlərin icrasının təyinatı üzrə əlaqələndirilməsində önəmli rol oynayır.

Büdcə qanunvericiliyinin proqnozlaşdırılması, qəbulu və icra mərhələləri ölkənin perspektiv inkişafı, qəbul edilən dövlət proqramları, qanunvericilik sənədləri və dünyada baş verən və baş verməsi mümkün olan proseslər, meyillər üzrə geniş əlaqələndirilməli və bu baxımdan əsaslandırılmalıdır. Hesab edirik ki, bütün bu kimi mühüm amillər əsas götürülməklə, büdcə siyasətinin formalaşmasında və həyata keçirilməsində dövlət auditinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə aşağıdakı prinsipal cəhətlərin nəzərə alınması məqsədəuyğundur:

- Büdcə prosesinin tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi;
- Dövlət proqramlarının və onun icra mexanizminin büdcə siyasəti ilə uyğunluğunun konkretləşdirilməsi;
- Büdcə siyasətinin proqnozlaşdırılmasının və planlaşdırılmasının bilavasitə dövlət proqram və konseptual sənədləri əsasında tərtib edilməsi və onun icra mərhələliliyinin bu baxımdan daha aydın əks edilməsi;
- Mərkəzi və yerli büdcə subyektləri arasındakı münasibətlərin təşkilində ictimai-iqtisadi və maliyyə səmərəliliyi amilinə diqqətin artırılması;
- Dövlət orqanlarının və büdcədən maliyyələşən qurumların vəsaitlərinin istifadəsində sırf səmərəlilik prinsipinə üstünlük verilməsi;
- İqtisadi və kapital qoyuluşu xərclərin həyata keçirilməsində səmərəliliyin əsas götürülməsi və onun daxili və xarici mühitdə baş verən inkişaf meyilləri nəzərə alınmaqla əsaslandırılması;
- Dövlət audit institutunun fəaliyyətinin büdcə vəsaitlərinin formalaşması və icrası vəzifələrinin sırf bu prinsipal istiqamətlər nəzərə alınmaqla daha geniş müstəvidə təşkil edilməsi.

Artıq müasir təcrübə göstərməkdədir ki, dövlət büdcə siyasətinin ölkədə qəbul edilən proqram və konseptual sənədlər üzrə qurulması onun səmərəliliyinin həm qiymətləndirilməsi, həm də vaxtında yaranmış kənarlaşmaların aradan qaldırılması və resurslardan effektiv istifadə edilməsi baxımından vacibdir. Məhz belə yanaşma dövlət auditinin fəaliyyətinin həm hüquqi-metodoloji, həm də praktik baxımdan səmərəli təşkilinə əsaslı şəkildə öz müsbət təsirinə göstərə bilər. Beləliklə, ölkənin büdcə siyasətinin tədricən məqsədli-proqram yönümlü tətbiqi üzərində qurulması və dövlət audit institutunun bu proseslərin bütün mərhələlərində daha fəal iştirak etməsi Azərbaycan Respublikasının qarşıya qoyduğu inkişaf proqramlarının icra səviyyəsinin artırılma-

sına xidmət edir. Həmçinin, bu orqanın istifadə olunan vəsaitlərin səmərəliliyinin yüksəldilməsində nəzarətçi funksiyası ilə yanaşı, həm də məsləhətverici funksiyasında da çıxış etməsinə yardım göstərmiş olar.

Dövlət auditinin həyata keçirilməsinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə bir sıra qanunvericilik sənədlərində ("Mülki Məsələ", "Cinayət və İnzibati Xətalər Məcəlləsi" və s.) bu kimi mühüm müddəaların öz əksini tapması zəruri hesab olunmalıdır. Bu müddəalar aşağıdakı bəndləri əhatə etməlidir:

- Auditin səmərəli aparılmasının əsaslarını;
- Dövlətin və cəmiyyətin maraq və mənafeləri əsas götürülməklə auditin səmərəliliyinin təbii sahələrinin tam genişliyini;
- Dövlət auditinin səmərəliliyi ilə bağlı büdcədən maliyyələşən subyektlərin fəaliyyətinin təşkilinin müasir tələblər baxımından təşkili və bu sahədə tələbləri;
- Dövlət mülkiyyətindən istifadə və büdcə vəsaitlərinin maliyyələşməsi üzrə yaranmış nöqsan və kənarlaşmalara qarşı tətbiq olunan cəza və digər mexanizmlərin (cinayət, inzibati) daha çox səmərəlilik baxımından qurulması (cərimə və s. sanksiyaları, dövlətə doymuş zərərin vaxtında geri qaytarılması).

Dövlət auditinin həyata keçirdiyi tədbirlərin səmərəliliyinin keyfiyyətinə xüsusi diqqət yetirilməsi də zəruri hesab edilməlidir. Belə ki, auditin səmərəliliyinin keyfiyyəti iki mühüm amildən asılıdır:

- İstifadə edilmiş resurs və vəsaitlərin məqsəd və təyinatına görə müəyyən edilmiş hədəflərə uyğun olunması;
- Müvafiq resurs və vəsaitlərin istifadəsində müəyyən edilmiş gözləntilərə nail olunma səviyyəsi və buna təsir edən səbəblərin qiymətləndirilməsi (qlobal inkişaf meyilləri, makroiqtisadi və ekoloji amillər və s.).

Auditin səmərəliliyinin kəmiyyət göstəriciləri:

- təmin olunan və təmin olunmayan nailiyyətlərin kəmiyyət nəticələrini müəyyən etməyə imkan verər;
- dövlət proqram və tədbirləri üzrə müəyyən edilmiş məqsədlərə, hədəflərə çatmağın uyğunluq səviyyəsi üzrə müqayisəli təhlil-qiymətləndirilmələr aparılmasını təmin edər.

Səmərəliliyin keyfiyyət göstəriciləri isə:

- proqram və tədbirlərin həyata keçirilməsində resurs və vəsaitlərdən daha əhatəli və geniş spektrli məqsədlər üçün istifadəyə;
- bu kimi nəticələrin gələcək dövrlər baxımından əhəmiyyətlik səviyyəsi üzrə dövlət auditinin obyektiv və aydın rəy bildirməsinə yeni imkanlar açar.

Auditin səmərəlilik baxımından təşkili xüsusilə kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin konkretləşdirilməsi ilə bağlı olmalı və bu göstəricilər fəaliyyət, mülkiyyət sahələri üzrə fərqlənməlidir. Səmərəlilik auditini yoxlanılan obyektin fəaliyyətinin müəyyən dövr mərhələsini, ən azı orta (3-5 il) müddəti əhatə etməlidir. Çünki, cari dövr baxımından belə nəticə qiymətləndirilməsi özünü doğrultmağa, təbii ki, imkan yaratmamış olar. Məhz obyektin fəaliyyətinin müvafiq dövr baxımından səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi aşağıdakı vacib istiqamətlər üzrə audit rəyinin formalaşdırılmasına və bunun əsasında da əsaslandırılmış təklif və tövsiyələr irəli sürülməsinə səbəb olar:

- Ayrılmış resurs və vəsaitlərin istifadəsinin müəyyən olunmuş məqsədlərə və hədəflərə görə nəticəlilik baxımından səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi;
- Müvafiq proqram və tədbirlərin icrasının dövlət və cəmiyyət üçün sosial-iqtisadi baxımdan hansı faydaların əldə olunmasına təminat yaratması;
- Dövlət maliyyə və digər resurslarından istifadənin şəffaflıq meyarları üzrə qiymətləndirilməsi;

- Sosial-iqtisadi yönümlü proqram və tədbirlərin həyata keçirilməsində məsul və aidiyyəti dövlət orqan və institutlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi;
- Hökumətin cəmiyyət qarşısında hesabat vermə prosedurunun asanlaşması;
- Dövlət-vətəndaş cəmiyyəti arasında inamın artırılması;
- İnformasiyalı cəmiyyətin inkişafı.

Auditin səmərəliliyinin əsas istiqaməti dövlətin maddi, maliyyə və digər resurs və imkanlarının müəyyən olunmuş proqramların məqsəd və vəzifələrinin həyata keçirilməsində iqtisadi və müxtəlif nəticə dəyərləndirilməsi aparılmasına yönəlməlidir. Belə yanaşma artıq auditin dövlətin strateji inkişaf maraqlarının qorunması və təminatçısı funksiyasında çıxış etməsini əsaslandırılmış olur. Auditin səmərəliliyi bu baxımdan sosial-iqtisadi proqramların həyata keçirilməsi ilə bağlı aşağıdakı mühüm istiqamətlərin təhlil və qiymətləndirilməsinə yönəlməlidir:

- Audit obyektinin iqtisadi və idarəetmə fəaliyyətinin dövlətin qəbul etdiyi proqram və siyasətlə uyğunluq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi;
- Audit obyektinin fəaliyyətinin (dövrilik və son nəticəlik baxımından) nəticələrinin qarşıya qoyulmuş (proqram və siyasətə görə) məqsəd və vəzifələrə görə qiymətləndirilməsi;
- Əmək, maddi, maliyyə və digər resurslardan mövcud proqram və tədbirlərə görə istifadə səviyyəsinin qiymətləndirilməsi;
- Audit obyektlərinin təqdim etdiyi göstərici və informasiya bazasının keyfiyyətinin analitik təhlili və qiymətləndirilməsi;
- Audit obyektlərinin daxili nəzarət və audit sisteminin fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.

Dövlət auditinin səmərəliliyinin tətbiqi aşağıdakı mühüm konseptual baxışları nəzərə almağı zəruriləşdirir ki, məhz bunlar da auditin həyata keçirilməsində əsas olaraq götürülməlidir:

- Auditin səmərəliliyi yalnız obyektin fəaliyyətinin mövcud hüquqi-normativ və metodoloji bazaya uyğunluğunu araşdırmamalı, eyni zamanda bütün fəaliyyətin mərhələlər üzrə icrasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə yönəlməlidir;
- Auditin səmərəliliyi obyektin fəaliyyətinə yalnız rəy verməməli, həm də onun dövlətin qəbul etdiyi proqram və tədbirlərin icrasının səviyyəsinə münasibət bildirməyə istiqamətlənməlidir;
- Auditin səmərəliliyi ənənəvi audit yanaşmasından təcridən uzaqlaşmış, daha çox yoxlanılan obyektin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı təklif və tövsiyələrin təqdiminə yönəlməlidir.

Dövlət auditinin səmərəliliyi aşağıdakı tədbirlər üzrə qərar qəbul edilməsinə də istiqamətlənməlidir:

- Qəbul edilmiş proqram və müəyyən edilmiş tədbirlərin dəyişən iqtisadi mühitə uyğunlaşmaqla maliyyələşdirilməsinin qiymətləndirilməsi;
- Proqram və tədbirlərin icrasının gələcək dövr baxımından verəcəyi fayda və səmərənin müxtəlif aspektlərdən qiymətləndirilməsi;
- Dövlət resurs və potensial imkanlarının istifadəsinin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi;
- Proqram və tədbirlərin icrası ilə bağlı istifadə olunan resurs və imkanların sosial nəticələrinin konkret istiqamətlər üzrə səmərəliliyinin müəyyən edilməsi;
- Proqram və tədbirlərin icrasında vacib olan qiymətləndirmə mexanizm və alətlərinin yaradılması.

Dövlət auditinin səmərəliliyinin artırılması müvafiq metodik yanaşmaları özündə əks etdirməlidir:

- Sosial-iqtisadi inkişaf ilə bağlı qəbul edilən proqram və konseptual sənədlərin məqsəd ilə hədəfləri ölkədə hansı dəyişikliklərə və nəticələrə səbəb olacaqdır;
- Müvafiq proqram və sənədlər icra dövrünün mərhələlərində hansı səviyyədə qarşıya qoyulmuş vəzifələri təmin etmək iqtidarında olacaqdır;

- Dövlət resurs və vəsaitlərinin istifadəsinin və onun idarəetmə mexanizminin şəffaflıq səviyyəsi necə olacaqdır;
- Həyata keçirilən proqram və tədbirlərin nəticələri əhalinin müxtəlif təbəqələrinin həyat səviyyəsinə necə təsir göstərəcəkdir;
- İqtisadi siyasət və icra olunan proqramlar, istifadə edilən dövlət vəsaitləri ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinə hansı faydalar verəcəkdir;
- Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı iqtisadi siyasət və həyata keçirilən proqramların nə kimi təsiri olacaqdır.

Dövlət proqram və tədbirlərinin icrasının və büdcədən maliyyələşmənin istifadə səviyyəsinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi auditin qarşısında aşağıdakı tələbləri qoymalıdır:

- Səmərəlilik audit tədbirlərinin məqsədini və əhatə dairəsini konkretlik baxımdan müəyyənləşdirməlidir;
- Səmərəlilik obyektin xüsusiyyət və fəaliyyət istiqaməti əsas götürülməklə audit tədbirinin keçirilmə müddətini deqiqləşdirməlidir;
- Auditin səmərəliliyi keçiriləcək yoxlama və qiymətləndirmə tədbirlərinin qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrə uyğunluğu, həlli mümkünlüyünü və nəticə çıxarma imkanlarının əsaslandırılmasını təmin etməlidir;
- Auditin səmərəliliyi müəyyən olunmuş metodik əsaslar üzrə həyata keçirilməli və bu prosedürə təsdiq olunmuş meyar və göstəricilər sistemi yaradılmalıdır;
- Auditin səmərəliliyi ilə bağlı həyata keçiriləcək tədbirlər zamanı yoxlanılacaq sahələrdə, obyektlərdə meydana çıxan problem və nöqsanların mahiyyət baxımından daha tez və çevik aradan qaldırılması məqsədilə zəruri və əsaslandırılmış təklif və tövsiyələr hazırlanmalıdır;
- Auditin səmərəliliyi ilə bağlı keçirilən tədbirlər üzrə nəticə hesabatı və onun əsasında müvafiq rəy hazırlanmalıdır.

Nəticə

Auditin səmərəliliyinin aparılması özlüyündə müvafiq metodik bazanın da mövcudluğunu ön plana çəkir və belə metodoloji sənədlərin hazırlanmasında aşağıdakı tələblərin əsas götürülməsi zəruridir: auditin səmərəliliyinin aparılma prinsiplərinin müəyyən edilməsi; auditin səmərəliliyinin aparılmasının planlaşdırılması və bununla bağlı həyata keçiriləcək tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi; auditin səmərəliliyinin aparılması ilə bağlı maddi-texniki təminatın formalaşdırılması; auditin səmərəliliyinin aparılmasını təmin edəcək auditor və mütəxəssis heyətinin cəlb olunması.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyası. Bakı, 2012.
2. "Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin inkişaf konsepsiyası" (2012-2020-ci illər). Bakı, 2013.
3. "Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi". Bakı, 2016.
4. "Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1994.
5. Auditorlar Palatasının yaradılmasının 20-ci ildönümü münasibətilə Prezident İlham Əliyevin Palatanın kollektivinə və üzvlərinə ünvanladığı təbrik məktubu. Bakı, 04.04.2016.
6. "Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1999.
7. Yaşar Məmmədov. Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin formalaşması və inkişaf perspektivləri. "Elm" nəşriyyatı. Bakı, 2006.
8. Yaşar Məmmədov. Müasir şəraitdə iqtisadi idarəetmə sisteminin təşəkkülü və inkişafı. Monoqrafiya. Bakı, "Elm", 2010.
9. Yaşar Məmmədov. Rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın formalaşmasına auditin təsiri. "Avropa" nəşriyyatı. Bakı, 2011.

*Фириш Балыш оглы Шакаралиев
диссертант ИЭ НАНА*

Направления повышения эффективности государственного аудита

Резюме

В статье рассматриваются вопросы повышения эффективности системы аудита. В частности, выдвигается необходимость повышения эффективности государственного аудита, выражаются существующие проблемы в этой области. Выдвигаются идеи по повышению эффективности государственного аудита.

Ключевые слова: аудит, эффективность, нормативно-методологическая база, макроэкономическое развитие, бюджетные средства

*Firish Balish Shakaraliyev
candidate for a degree IE ANSA*

Directions of improving the efficiency of state audit

Summary

The article discusses the issues of increasing the efficiency of the audit system. In particular, the need to improve the efficiency of state audit is put forward and existing problems in this area are expressed. Opinions are put forward on improving the efficiency of state audit.

Key words: audit, efficiency, legal-methodological base, macroeconomic development, budget.